

Hamdi Gündoğar

Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Prof. Dr., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Kalam and History of Islamic Sects

Adıyaman/Turkey

hgundogar@adiyaman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4978-8436>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01.12.2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28.12.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 31.12.2023

Yayın Sezonu/Publication Season: Aralık/December 2023

DOI: <https://doi.org/10.54958/iad.1399027>

Atıf/Cite as: Gündoğar, Hamdi. "Deistik Tanrı Algısı, Seküler Yaşam ve Dünyevileşme". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 14 (Aralık 2023), 19-28. <https://doi.org/10.54958/iad.1399027>

İntihal Taraması/Plagiarism Detection

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Deistik Tanrı Algısı, Seküler Yaşam ve Dünyevileşme

Öz

Deizm, âleme müdahil olmayan Tanrı anlayışıyla ilkçağ Yunan felsefesinde izleri olan felsefi ve dini bir akımdır. Ancak Rönesans, Reform ve Aydınlanma çağı deizmin yoğun bir şekilde tartışıldığı dönem olmuştur. Deizm, günümüzde de popüleritesi olan ve seküler hayat tarzında anlamını bulan bir düşüncedir. Yarattıktan sonra evrene ve insana müdahil olmayan tanrı teorisi sekülerizm ile hayatın pratiğine aktarılmıştır. Deistlere göre Tanrı evreni mükemmel ve noksansız, insanı da akıllı olarak yaratmıştır. İnsan Tanrı'nın kendisine bahsettiği akıl ile dünyadaki sorumluluk ve görevlerini yerine getirebilecek kapasitededir. Ayrıca akıllı bir varlık olan insan beşerî ve ahlaki esasları da idrak edebilecek bir kabiliyete sahiptir. Evrene sonradan müdahaleye gerek duyulduğu takdirde bu, Tanrı'nın evreni mükemmel yaratmadığı ve Tanrı'nın mükemmel yaratmaktan aciz olduğu anlamına gelir. Seküler hayat tarzında insan yaşamında metafizik ve dini değerler yadsınarak, tamamen maddi ve dünyevi bir yaşam felsefesi benimsenmiştir. Yine bu anlayışta, ilahi vahyin göz ardı edildiği, dini vecibelerin kabul görmediği dünyevi bir anlayış yaşam tarzı haline gelmiştir. Sekülerizm "dinin sosyal yapıdaki egemenlik ve geçerliliğini yitirmesi, doğüstü olayların tabii ve dünyevi olaylar gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtarılması, dinin bir vicdan meselesi haline getirilmesidir. Sekülerizmin Müslüman dünyasındaki kullanımı diyebileceğimiz dünyevileşme, dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal edecek kadar

dünyalıklarla meşgul olma gibi anlamlara gelmektedir. Bunun sonucu olarak kişinin sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri etkenlerle, hayatı sadece tecrübe edilenle sınırlaması, kendilerini Allah'tan bağımsız görerek kendi öz benliğine yabancılaşması ve gaflete düşmesidir.

Anahtar kelimeler: Kalam, Tanrı, Deizm, Sekülerizm, Seküler, Dünyevilik.

Deistic God Perception, Secular Life and Secretalization

Abstract

Deism is a philosophical and religious movement that has traces in ancient Greek philosophy with its understanding of God who does not intervene in the universe. However, the Renaissance and Reformation processes and the Age of Enlightenment were the periods when deism was discussed intensively. Deism is an idea that is still popular today and finds its meaning in the secular lifestyle. The theory of God, who does not interfere with the universe and humans after creation, has been transferred to the practice of life through secularism. According to Deists, God created the universe perfect and complete and man as intelligent. Man has the capacity to fulfill his responsibilities and duties in the world with the intelligence God has given him. In addition, humans, who are intelligent beings, have the ability to comprehend human and moral principles. If there is a need to intervene in the universe later, this would mean saying that God did not create the universe perfectly and that God is incapable of creating perfection. In the secular lifestyle, metaphysical and religious values in human life are rejected and a completely material and worldly philosophy of life is adopted. Again, in this understanding, a worldly understanding in which Divine revelation is ignored and religious obligations are not accepted has become a lifestyle. Secularism is "the loss of dominance and validity of religion in the social structure, the perception of supernatural events as natural and worldly events, the liberation of the human mind from religious and metaphysical ties, and the making of religion a matter of conscience. Secularization, which we can call the use of secularism in the Muslim world, means being too inclined towards the world, being too busy with worldly things to the point of neglecting religious life. As a result, due to social, cultural, economic and similar factors, they limit life only to what is experienced, see themselves as independent from God, and become alienated from their own self and fall into heedlessness.

Key words: Kalam, Deism, Secularism, Secular, Worldliness.

Giriş

Tanrı-âlem, Tanrı-insan ilişkisini vazedenden ilâhî dinlerin yanında düşünce dünyasında da inançlara yönelik değerlendirme ve anlayışlar hep var olmuştur. Deizm Tanrı'nın varlığına yer veren ancak Tanrı'nın âlemi yarattıktan sonra ona müdahale etmediğini iddia eden felsefi akımdır. Teorik olarak Tanrı'nın varlığını kabul eden bu anlayış, aklın insan yaşamını yönlendirmede yeterli olduğu teziyle vahyi ve peygamberliği reddetmektedir. Sekülerizm ise teorik plandaki deistik anlayışın pratize edilmiş hali olarak yaşam sürecinde tanrısal bir müdahaleyi yadsıyan, kutsaldan arındırılmış bir hayat tarzını öngörmektedir.

Deistik düşüncenin ilk nüvelerini ilk çağ felsefesinde bulmak mümkündür. Ancak deizm ağırlıklı olarak Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sında tartışılmıştır. Deizm, felsefi bir görüş olduğu kadar aynı zamanda dini bir hareket karakteri de taşımaktadır. Başka bir ifadeyle deizm; vahyi ve vahyin bildirdiği her şeyi reddederek sadece akıl yoluyla kavranan bir Tanrı'nın var olduğu fikrini benimseyen doğal teoloji veya rasyonel ahlak anlayışı anlamına gelmektedir. Deistler, Tanrı'ya inanmakla birlikte, belli bir dinin esas ve ilkelerini kabul etmeyen; Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra onu, kendi yasalarıyla baş başa bıraktığını öne sürmüşlerdir.¹

Evreni yarattıktan sonra ona müdahale etmeyen Tanrı anlayışına dayanan deizm anlayışına göre evren ne kadar mükemmelse onun yaratıcısının veya yapıcısının da mükemmel bir varlık olması gereklidir. Deistlere göre Tanrı evreni mükemmel ve eksiksiz, insanı da akıllı olarak yaratmıştır. İnsan Tanrı'nın kendisine bahsettiği akıl ile dünyadaki sorumluluk ve görevlerini yerine getirebilecek kapasitededir. Ayrıca akıllı varlık olan insan beşeri ve ahlaki esasları da idrak edebilecek bir melekeye sahiptir. Evrene sonradan müdahaleye gerek duyulduğu takdirde bu, Tanrı'nın evreni mükemmel yaratmadığı ve Tanrı'nın en iyiyi yaratmaktan aciz olduğu anlamı taşır. Bu ise kabul edilebilir bir şey değildir. Buradan hareketle bir taraftan Tanrı'ya her türlü noksanlık ve acizyetten münezzeh kılmak gibi görünen deistik anlayışın asıl maksadının Tanrı'ya âlemin dışına itmek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde insanın akıllı bir varlık oluşuna vurgu yapılarak da âlemin dışına itilen Tanrı fikrinin yerine insanın kendisini ikame etmeye yeltendiği görülmektedir.

Rasyonalizmin etkisiyle aklın dine uygulanmasının, deizmin tabii bir sonucu olarak dini geleneklerin, hatta vahyin reddedilip yerine akıl dininin ikame edilmesi gündeme gelmiştir. Rasyonalizmin tesiriyle aklı ön plana çıkaran deizm kendi içerisinde tutarlı olmak için kaçınılmaz olarak din konusunda böyle bir sonuca varmıştır. Aklın din alanına uygulanmasının doğal bir sonucu olarak "Doğal din" veya "Tabii din" diye bilinen akıl dini doğmuş ve kısa sürede yaygınlaşarak birçok düşünür tarafından "Deizm" diye isimlendirilmiştir. O, Tanrı'yla kurulan doğrudan veya dolaylı

¹ Bedia Akarsu. *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Yayınları, İstanbul, ts.), 196.

iletişime bağlı olan vahiy dini veya doğaüstü teolojiye karşıt olarak, akıl yoluyla oluşturulabilen veya insanda doğuştan var olduğu düşünülen inançlar bütününi ifade etmektedir. Yine bu şekilde yapılan, yani insanın salt kendi aklına dayanarak kendi Tanrı'sını ve evren teorisini meydana getirebileceğini varsayan teolojiye de "Doğal Teoloji" adı verilmiştir.²

Öte yandan evrene sonradan müdahale fikrini hiçbir şekilde kabul etmeyen deist anlayış bu bağlamda Allah'ın peygamber ve vahiy göndermesini de kabul etmemektedir. Zira deist anlayışa göre sonradan peygamber ve vahiy göndermek Tanrı'nın kemal sıfatına sahip olup her şeyi başta mükemmel kılması ilkesine aykırıdır. Bu bakış açısına göre düşünecek olursak Tanrı'nın ilk başta evreni mükemmel bir şekilde yaratması ve insanı da akıllı olarak yaratması, sonradan peygamber ve vahiy yolu ile müdahalesine gerek bırakmamaktadır.

Deistik bir inancı benimseyen kişinin zaman içerisinde hayat pratiğini de bu düşüncesine göre dizayn etmesi tabiidir. Nitekim Batı toplumlarında seküler bir yaşam tarzının benimsenmesi bunun en açık örneğini teşkil etmektedir. Şimdi deizm düşüncesinin tarihsel süreçte sekülerliğe nasıl evrildiğine bakalım.

1. Deizm'den Sekülerizm'e Evrilme Serüveni

Deizm, ilk çağ filozofu Aristo'nun kendisi hareket etmeyen ama hareket ettirici (muharrik) Tanrı anlayışından mülhem, deizmi benimseyen Avrupalı düşünür- lere göre deist, rasyonel ve deneysel düşünceyi sentezleme çabasıyla yönünü doğaya çeviren, akli bilginin hizmetine sunan özerk bir bireydir. Onlara göre deist; doğallı dini savunur, doğallı ahlaka vurgu yapar, Tanrı'nın evrene ve insana müdahalesini reddeder.³

Rönesansla birlikte Avrupa'da din, siyaset ve ekonomide seküler bir anlayışın tezahür ettiği hissedilir hale gelmiştir. Bu dönemde birey ve toplumların ilgi, merak ve araştırma arzuları metafizik varlıkların dünyasından görünür dünyaya kaymıştır. Soyut metafizik kavramlar üzerinden sonu gelmez tartışmalar ve tabiat-üstü varlıkların mahiyetinden bahisler yerini somut, hissedilir ve algılanabilir nesnelereyle birlikte tabiata odaklanmaya bırakmıştır.⁴

Aydınlanma dönemi insanın düşünce dünyasında din ve geleneklere bağlı kalmayarak kendi akli ve tecrübeleri ile hayatını yönlendirme dönemidir. Bir anlamda insan zihninin ve fikrinin hiçbir otorite ya da ön yargıya teslim olmasına izin verilmemesidir. Onlara göre insan, yargılarını sadece kendi eleştirel aklıyla belirleyebilmelidir. Bu dönemde insan merkezli bilim ve düşünce anlayışı ön plana çıkmış,

² Ahmet Cevizci, "Deizm", *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 254; Ersan Özten, "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Kongresi*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2017) 257-258.

³ Adnan Bülent Baloğlu, *Son Hurafe Deizm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 93.

⁴ Alfred Von Martin, *Sociology of the Renaissance* (London: y.y., 1945), 21.

metafizik merkezli din veya düşünce anlayışı ise gün geçtikçe önemini yitirmiştir. Aydınlanma döneminin ana özelliği seküler bir dünya tasavvuru ve bu düşüncenin hayatın her alanında görünür kılınma çabasıdır.⁵

Son yıllarda yeniden popüler hale gelen deizm, felsefi derinliği olan bir akımdan ziyade dini yaşamı askıya alma eğilimini ifade etmektedir. Diğer ifadesiyle öteden beri seküler hayatı benimsemiş kişilerin bir anlamda inancını ifade etmektedir. Pratikte seküler yaşam biçimini içselleştiren kişilerin teoride deist olmaları doğaldır. İlki Tanrı'yı düşünsel âleme etki etmekten alıkoyarken ikincisi insan hayatına müdahaleden O'nu menetmiştir.

2. Bir Yaşam Tarzı Olarak Sekülerizm

Bir yaşam tarzı olarak Protestan ülkelerde Sekülerizm; dinin dünyevilikle olan her türlü aksiyonla bağlantısı kesilerek özelleştirilmesi, yani bireysel hayata havale edilip, hayat ile sosyal bağı kalmamış ritüeller ve inançlar kompleksi haline getirilmesi olayı olarak görülebilir. Nitekim Peter L. Berger'in (ö.2017) "Biz sekülerizm ile toplum ve kültür alanlarının dini kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreci kastediyoruz"⁶ şeklindeki tanımında bunu görmekteyiz.

Sekülerizm, dine ve dünyaya ilişkin olan hususların birbirine müdahil olmadığı ve dünya için çalışmanın bir ibadet halini aldığı bir hali tasvir eder. Buradan hareketle, modern Batı düşüncesinin sadece maddi hayatı dönüştürmekle kalmadığı, başta Hıristiyanlık olmak üzere, gelenek, kültür ve kutsal değerleri yeni bir okumaya tabi tutarak radikal bir değişime uğrattığı söylenebilir.⁷ İşte buna paralel olarak, Rönesans, Reform ve Aydınlanma ile birlikte Hıristiyanlıkta meydana gelen büyük dönüşümün adı sekülerleşme olmuştur. Bunun anlamı, Avrupa toplumunda Hıristiyanlığın egemenliğinin son bulması, toplumun dinden uzaklaşması, dinin işlevlerinin seküler toplumsal işlevlere dönüşmesi ve son olarak da kutsalın yerini sekülerleşmenin almasıdır.⁸

Sekülerizm "dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliliğini yitirmesi, doğüstü olayların tabii ve dünyevi olaylar gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtarılması, dinin bir vicdan meselesi haline getirilmesidir."⁹ Tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlam zenginliği ile sekülerizmi şu şekilde daha açıklayıcı bir tarzda tanımlayanlar da olmuştur. Buna göre sekülerizm, dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliliğini yitirmesi, doğüstü olayların tabii ve dünyevi olaylar gibi algılanması, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtarılması, dinin bir vicdan

⁵ Vahdettin Başçı, "Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018), 35.

⁶ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), 162.

⁷ Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühhd* (Ankara: Ankara Okulları, 2014), 19.

⁸ Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bakış* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994), 24.

⁹ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1988), 87.

meselesi haline getirilmesidir. Başka bir ifadeyle sekülerleşme belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içerisinde doğaüstü alanın, yani dinin, dinsel yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması demektir.¹⁰

Yukarıdaki düşüncelerden hareketle sekülerizmi şöyle özetlemek mümkündür; sekülerleşme, dinsel olan veya dinsellik atfedilen bütün değer ve ilkelerin, bireysel, toplumsal ve kurumsal yaşamın dışına itilmesi, sadece bu dünyayı yaşanabilir kabul edip, aşkın olanla veya öte dünyadan ilişkisini koparma temeline dayalı, insan merkezli düşünme ve yaşama biçimidir. Dini olanla bağların koparılma ideolojisi, insanı kendi kendine yeter kabul etme felsefesi, özel anlamda imanın ihmal edilmesi, dini kurumlarda popülarite kaybı ve dini kurumların toplumsal etkisini yitirmeleri, bireysel düzeyde de dini inançların veya imanın etkisini yitirişi, kısaca dinsel olanın buharlaşması, paranteze alınması olarak da değerlendirilebilir.¹¹

Modern çağın en yaygın inanç problemlerinin başında dinin önem ve gerekliliği hakkında şüphe duyma ve çoğunlukla bu sebepten ötürü dini dikkate almama problemi gelmektedir. Bu anlayışa göre artık modern insanın dine ihtiyaç duymadığına, din olmadan da insanların iyi ve güzel davranışlar sergileyerek ahlaki bir yaşam sürebileceklerine inanılmaktadır. Üstelik bu iddia sahiplerinin önemli bir kısmını Allah'ın varlığına inanan insanların oluşturduğu görülmektedir. Allah'ın varlığına inanmasına rağmen dine ihtiyaç duymadığını iddia eden kişiler açısından belki de en fazla belirsizlik taşıyan şeyin Allah-insan ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü bu kişiler, evrenin ve yaşamın Allah tarafından yaratıldığına inanmalarına rağmen, Allah ile yaratmış olduğu evren ve insan başta olmak üzere diğer canlılar arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu net bir şekilde ortaya koyabilmiş değildir. Modernleşen dünyanın insanı kendine yeni bir model ortaya koymuştur. Katı bir anlayışla rasyonalizm ve sekülerizm gibi birtakım ideolojileri benimseyerek; dünyasını bireysellik, bencillik ve faydacılık gibi temeller üzerine inşa etmiştir.

Şüphesiz rasyonel bakış açısına sahip olmak dini inanca sahip kişiler için de gerekli bir şeydir; ancak rasyonel bakış açısı, bir amaç değil kökensel ve evrensel sorularımız için aradığımız cevaplara ulaşmamızda kullanmamız gereken bir araçtır. Seküler insan, akıl ve inanç arasındaki o hassas bağı kuramadığı gibi maneviyata dair ne varsa hepsinden soyutlanmış haldedir. Özetle sekülerleşme; dinin bireyin ve toplumun hayatındaki etkisinin azalması ya da bir şekilde tamamen ortadan kalkması veya başka bir ifade ile dini olanın karşıtını ifade etmektedir.¹²

¹⁰ Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi* (Ankara: Liberte Yayınları, 2019), 47.

¹¹ Wornen C. Young, "Secularism", *Barker's Dictionary of Theology*, (The United States of America: Ninth Printing, 1978), 477; Mustafa Özden, *Müslüman Kültüründe Sekülerleşme Süreci* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2010), 22.

¹² Alexis Carrel, *İnsanlar Uyanın*, çev: Leyla Yazıoğlu (İstanbul: Arif Bolat Kitabevi, 1959), 176; Özten, "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç", 248.

Batılı dünyasının bir gerçeği olan sekülerleşme kuşkusuz diğer dünya toplumlarını ve İslam dünyasını da etkilemiştir. Bu etki İslam dünyasına nasıl yansımıştır ve ne kadar etkili olmuştur, şimdi bu durumu gözden geçirelim.

3. Batı Dünyasının Sekülerleşmesi Müslüman Dünyasının Dünyevileşmesi

Esasında sekülerleşme ve dünyevileşme büyük oranda aynı anlamı ifade etmekle beraber aralarında önemli farklılığı da barındırmaktadırlar. Müslümanın zihin dünyasında Allah, âleme müdahil olduğu gibi, yapılan dualara da icabet edendir. Müslümanın dünyevileşmesi, dini görevlerini yerine getirmekteki gafleti, dünyevi maslahatlara fazlaca meyletmesidir. Müslümanın, Allah inancında bir kuşkusuz söz konusu değildir ancak amelde, yani pratik hayattaki dini yaşamında eksik ve kusurları bulunabilmektedir.

Sekülerizm, kurumsal ve bireysel olarak dinin bireysel olarak insan hayatından tamamen çıkarılmasını hedefler, oysaki dünyevileşme daha çok dini yaşamdaki zafiyetten kaynaklanan ihmalleri ifade ettiği için böyle bir gaye ve hedefi yoktur. O, daha çok insanların dinsel ilkelerden kurtularak kendi psiko-sosyal beklentilerini karşılayan iyi-kötü değerlerine göre yaşanması gerektiğini savunur.¹³ Sekülerizmin özünde ilahi ve dini olana yönelik meydan okuma vardır; ancak Müslümanın dünyevileşmesinde dine bir meydan okuma yoktur, sadece dini görev ve sorumluluklarında ihmal vardır. Bu açıdan Müslüman toplumlarda dünyevileşme şeklinde tezahür eden sosyal değişimi ve dine karşı lakaytlığı sekülerizm olarak adlandırmak çok isabetli görünmemektedir. Dünyevileşmeyi sekülerizmle paralel şekilde tanımlayanlar da vardır. Bu anlamda yapılan tanımların bazıları şöyledir: Dünyevileşme terim olarak, “dünyanın dinden ve dini düşüncenin dünyayı anlamlandırmasından arındırılması, kapalı bütün dünya görüşlerinin dağıtılması ve bütün tabiatüstü mitlerin ve kutsal sembollerin kaldırılıp atılması” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴ Dünyevileşme; dünyayla yakın ilişkiye girme ve dünyaya karşı özel bir tavır almaktır.¹⁵ Dünyevileşmek tamamen dünya için yaşamak, dünyayı ve dünya hayatını öncelemek, asıl olarak dünyayı bilmek diğer bir ifadeyle sekülerleşmektir. Ahirete inansa dahi, Allah’ın verdiği bütün imkânları dünyası için harcamaktır. Onun için sevinmek, onun için üzülme.¹⁶ Dünyevileşme, dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal edecek kadar dünyalıklarla meşgul olma gibi anlamlara gelmektedir. Bunun sonucu olarak insanların sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri etkenlerle hayatı sadece dünya hayatı olarak sınırlaması, varlığı tek boyutlu algılamasıdır Bunun sonucu olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri

¹³ Detaylı bilgi için bk. Çağlayan, Harun, “Psiko-Sosyal ve Teolojik Açıdan Deist Söylem”, *Hız Peygamber ve Gençlik Sorunları*, ed. Mehmet Bayyığıt vd. (Konya: Palet Yayınları, 2019), 60.

¹⁴ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 11.

¹⁵ Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, 17.

¹⁶ Burhan İşleyen, *Dünyevileşme* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 85-86.

etkenlerle, insanların, hayatı sadece dünya hayatı sınırlaması, varlığı tek boyutlu algılamasıdır.¹⁷

Yapılan tanımlara dikkat edildiğinde dünyevileşme seküler anlayışla iç içe bir şekilde ele alınmıştır. Sekülerizm için yapılan tanımların benzerleri dünyevileşme için de yapılmıştır. Batılı anlamda dünyevileşme, sekülerizmle aynı anlama gelmektedir. Ancak Müslüman dünyasında durum kısmen farklıdır.

İnsanlar yaratıldığı andan itibaren fitratındaki meyille dünyalık peşinde koşmakta, anı, hızı ve hazzı yaşamak için manevi olanı ihmal etmekte, kendisine açılan dünya çiçeğine karşı zafiyet göstermekte, maddi olanı yüceltmeye eğilim duymaktadır.¹⁸ Bu nedenle Müslüman inancına göre insanı en iyi bilen Allah, insanın tabiatında bulunan çeşitli zaafılara işaret ederek onları uyarmıştır. Bu bağlamda O, insanın malı çok sevdiğini bildirmiş,¹⁹ Hz. Peygamber de: “Âdemoğlunun iki vadi dolusu altını olsa üçüncüsünün de olmasını ister”²⁰ ifadesiyle bu düşkünlüğe dikkat çekmiştir.

Kur'an'da, maddi ve manevi dünya nimetlerinin insanlara cazip kılındığı, oysa bunların dünya hayatının geçici haz ve menfaatlerinden ibaret olduğu bildirilmektedir.²¹ Ayette sayılanlar “dünya hayatının geçici menfaatleri” de olsalar; kendilerine insanların arzulayacağı, tutku halinde bağlanacağı bir cazibe verilmiştir. İnsanların fitratlarında da bunları arzu etme, sevme ve bağlanma eğilimi zaten vardır. Yani dünya ziynetleri insanlar içindir. Bu nimet ve ziynetlerden uzak durmak veya bunların sevgisini kalbine sokmamak, her insan için pek mümkün değildir. O nedenle, helal olan dünya nimetlerinden faydalanmak her insanın, özel olarak da Müslümanın hakkıdır.²²

İnsanın fitratında var olan hırs ve tamah kontrol edilmezse, ruhsal bir hastalığa sebep olup kişinin kendisiyle birlikte başkalarına da zarar vereceği bir boyuta ulaşabilir. İnsanın dünya malına olan meyli ve tutkusu ölünceye kadar hiç eksilmeden artarak devam eder; ancak onun bu doyumsuzluğu ölümle sona erer. Kişinin bütün benliğini saran istek ve tutkusu olumsuz bir durumdur. Çünkü yegane gayesi dünya olan kişi; elde edeceği bütün dünyevi şeylerde helal-haram ayrımı

¹⁷ Süleyman Gümrükçüoğlu, “İmtihan ve Dünyevileşme”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish* 10/2 (2015), 426-427.

¹⁸ M. Enes Topgül, “Kutsalsız Yollar: Dünyevileşme Örneği -Kur'an'ı Kerim Bağlamında-”, *Eskiye* 14 (Eylül 2009), 54.

¹⁹ *Kur'an Yolu*, (Erişim 10 Kasım 2023), el-Âdiyat 100/8.

²⁰ Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire, 1955-56), “Zekât”, 116.

²¹ Âli İmran 3/14-15.

²² Zeki Duman, *Beyan'ul-hak: Kur'an'ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 1/191; İşliyen, *Dünyevileşme*, 91.

gözetmeksizin ulaşabildiği her şeyi toplamaya ve biriktirmeye çalışır, bunu yaparken de yaratılış gayesini, Allah'ı ve ahiret unuttur, tamamen dünyevileşir.²³

Sonuç

İlk çağ felsefesinde farklı Tanrı anlayışları vardır. Tanrı'nın yaratıcılığına vurgu yapmayan Aristo, O'nu sadece İlk Muharrik olarak tanımlar. Bu, evrene hareketini veren ancak sonrasında ona müdahale etmeyen bir Tanrı tasavvurudur. Tanrı'yı âleme müdahaleden alıkoyan bu görüş Avrupa felsefe dünyasında kendisine önemli bir yer bulmuştur.

Batı insanının Tanrı'ya karşı geliştirdiği varoluşsal özgüven, Hıristiyanlıktaki dogmatik inanç yapısını aşarak deistik bir anlayışa bürünmüştür. Avrupa halklarının kiliseye karşı duruşu diğer dünya devletlerinde ilahi dinlere bir karşı duruş şeklinde anlaşılmış ve deistik ve sekülerist bir anlayışa sahip insanlar tarafından deizm kabul görmüştür. Felsefi içeriğine nüfuz edemeyen yeni nesiller ise deizmin sempatanı durumuna düşmüştür.

Teorik planda Tanrı'nın âleme müdahalesini öngören deizmin hayat pratiği sekülerizmde somut hale gelmiştir. Zihin dünyasında Tanrı'nın hayata müdahil olmasını kabullenemeyen insanlar yaşam süreçlerinde kutsalsız, ibadetsiz, ahiretsiz bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. Avrupalı insanın yüzyıllardır yaşadığı bu hayat tarzı zamanla halkı Müslüman olan ülkelere sirayet etmiş ve Müslüman toplumların dünyevileşmelerine yol açmıştır. Nitekim dünyevileşme olarak tanımlanabilen bu tavır, sanıldığı gibi aksine deizmdeki gibi Tanrı'nın âleme müdahalesini yadsıyan bir anlayış değil, dini görev ve sorumlulukları yerine getirmede gösterilen zafiyet ve çekimseliktir.

Kaynakça | References

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 5. Basım, ts.
- Armağan, Mustafa. *Gelenek ve Modernlik Arasında*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1988.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *Son Hurafe Deizm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Başçı, Vahdettin. "Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler" *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018), 33-40.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Carrel, Alexis. *İnsanlar Uyanın*. çev: Leyla Yazıcıoğlu. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi, 1959.
- Çağlayan, Harun. "Psiko-Sosyal ve Teolojik Açından Deist Söylem", *Hız Peygamber ve Gençlik Sorunları*, ed. Mehmet Bayyığıt vd. Konya: Palet Yayınları, 2019.

²³ Adem Dölek, "Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12 (Aralık 2003), 56.

- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Dölek, Adem. “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12 (Aralık 2003), 50-76.
- Duman, Zeki. *Beyan’ul-hak: Kur’an’ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*. 3 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.
- Güler, İlhami. *Politik Teoloji Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman. “İmtihan ve Dünyevileşme”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish*, Volume 10/2 (2015), 411-434. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7817>
- İşliyen, Burhan. *Dünyevileşme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Kur’ân Yolu*. 10 Kasım 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>
- Martin, Alfred Von. *Sociology of the Renaissance*, London: y.y., 1945.
- Mert, Nuray. *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi’u’ş-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Özden, Mustafa. *Müslüman Kültüründe Sekülerleşme Süreci*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2010.
- Özten, Ersan. “Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan ihtiyaç”, *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm Kongresi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2017.
- Topgül, M. Enes. “Kutsalsız Yollar: Dünyevileşme Örneği -Kur’an’ı Kerim Bağlamında-”. *Eskiyeni* 14 (Eylül 2009), 52-64.
- Wormen C. Young. “Secularism”, *Barker’s Dictionary of Theology*, The United States of America: Ninth Printing, 1978.
- Yıldırım, Ahmet. *Din, Dünyevileşme ve Zühd*. Ankara: Ankara Okulları, 2014.
- Young, Wormen. C.. *Barker’s Dictionary of Theology*. The United States of America: Ninth Printing, 19.